

РЕЛІГІЯ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ РІВНОВАГИ І СТАБІЛЬНОСТІ (ЗА ПРАЦЯМИ Е. ДЮРКГЕЙМА)

У даній статті автор розкриває роль релігії в структурі життя суспільства, її специфічну форму існування в соціальному ареалі.

Ключові поняття: релігія, культ, ритуал, міфи, догми, вірування, колективне вірування, світський, святий.

Актуальність теми. Релігійні вірування і культу були і є продуктами суспільного розвитку, які відображають у своїх специфічних вченнях і доктринах суттєві риси різних соціальних епох. У зв'язку з цим релігія є універсальним духовним явищем у житті суспільства. Релігійне вірування об'єднує за допомогою догматів, моральних і духовних цінностей певні верстви населення в ієрархічно побудовані церковні організації, протиставляє за чітко визначеними конфесійними ознаками різні угруповання віруючих і в контексті сучасних соціальних реформ може сприяти консолідації різних громад віруючих у їхній боротьбі проти негативних соціальних відхилень і явищ, виконувати інші функції.

Метою даної статті є системний аналіз ролі релігії як чинника соціальної рівноваги.

До основних **завдань** дослідження відносимо:

1. Визначення критеріїв, за якими релігія отримує статус соціального інституту;
2. Аналіз основних концептів праць Е. Дюркгейма, за якими він визначає релігію як соціальний феномен;
3. Дослідження інтегративних функцій релігії в працях Е. Дюркгейма.

Дослідженнями даної проблеми в соціологічному контексті займалися такі дослідники: Горобець О., Яковенко Ю., Парашевін М., Трофимов С., Яковенко Ю. Серед сучасних українських дослідників до цієї теми зверталися А. Колодний, П. Яроцький, В. Танчер, А. Ручка, В. Лубський, О. Осіпова, А. Єришев, тощо.

З історії відомо, що перші системні уявлення, які людина робила про світ і про себе саму, мають релігійне походження. Немає релігії, яка не була б якоюсь космологією й водночас спекуляцією на божественності. Якщо філософія та інші науки зародилися від релігії, то це тому, що сама релігія почала з того, що ґрунтувалася на базових засадах науки і філософії. Але от що мало було помічено, то це те, що вона не обмежилася збагаченням певним обсягом ідей попередньо сформованих людським розумом; вона сама сприяла його формуванню. Люди великою мірою повинні завдячувати не тільки їй за сутність своїх знань, а й формі, за якою ці знання формувалися [2].

Для входження в проблему доцільно дати відомості щодо походження терміна "релігія", проаналізувавши еволюцію даного поняття в світовій культурі та інтерпретувавши місце і роль релігії у суспільстві.

Видатний римський оратор Цицерон, свого часу відносив термін "релігія" до поняття *legere* (збирати, визнавати, повертатися до початкового вигляду). Термін *leger* із часткою *re-* (*religere*) означало переглядати раніше прийняте рішення. Тобто увага акцентована на прийнятті рішень на внутрішньо-особистісному рівні, розумових здатностях, настроях, почуттях людини. Лактанцій та Тертуліан пояснювали *religio* через дієслово *ligare*, що означало зв'язувати, тобто тлумачили релігію як зовнішню силу, котра, діючи як табу, позбавляє людину власної волі, в результаті чого вона стає "зв'язаною", "обплутаною" [1, с.114].

Отже, аналіз етимології поняття "релігія" дає нам змогу тлумачити релігію, як соціальне явище – феномен, яке постає як інструмент соціальної взаємодії між людьми через ідею Бога.

Усі відомі релігійні вірування, прості чи складні, мають один і той же спільний характер: вони припускають класифікацію чинників, реальних чи ідеалістичних, що їх собі уявляють люди, за двома класами, двома протилежними родами, означеними двома різними термінами, що їх досить добре передають слова «світський» та «святий». Поділ світу на дві частини – одну святу й другу профанну – такою є відмінна риса релігійної думки. Відповідно вірування, міфи, догми, легенди – це уявлення, чи то системи уявлень, що виражають сутність священних чинників, чесноти й можливості, якими вони наділені, їхню історію, їхні стосунки одне з одним і зі світськими чинниками. Але під священними чинниками не слід розуміти просто персоніфіковані істоти, що їх

називають богами чи духами, якусь скелю, дерево, джерело, камінь, тріску, будинок, одне слово, будь-яку річ, що може бути священною. Ритуал може мати такий характер; навіть не існує ритуалу, який до певної міри не мав би його. Є слова, словосполучення, вирази, що їх можуть виголосити тільки уста посвячених осіб; є жести, рухи, що їх не можуть робити геть усі. Якщо ведійське жертвоприношення мало таку дієвість, якщо навіть, згідно з міфологією, воно було божим генератором, мало не єдиним способом здобути божу прихильність, то це тому, що воно володіло чеснотою, яку можна порівняти з чеснотою найсвятіших божеств. Отже, коло священних предметів не можна визначити раз і назавжди; їхній обсяг у край різноманітний залежно від релігії, ось чому буддизм – це релігія, яка за відсутності бога припускає наявність священних чинників – знання чотирьох святих істин і діяння, які випливають з цих істин [2, с. 37].

У "Елементарних формах релігійного життя" Дюркгейм зазначає, що одним з головних завдань соціології є вчення про колективне вірування: "... можна прийняти за об'єкт дослідження і зробити таким чином науку; ось у чому принципово і проявляється соціологія" [2]. Якщо порівняти це положення з тим, що сказано раніше про самі колективні вірування як "стан свідомості", то, на думку Будона, розглянута робота Дюркгейма сьогодні цінна саме тезою про розуміння колективних вірувань як основне завдання соціології. Крім того, Будона цікавить те, як робота "Елементарні форми релігійного життя" може бути оцінена з точки зору методики, що дає науково припустиме пояснення колективних вірувань [4, с.77].

Дюркгейм розв'язує це завдання, звертаючись до емпіричного матеріалу, причому вибирає для свого дослідження найважчі для аналізу вірування – релігійні. Він вивчає не тільки причини, що викликають появу релігійних вірувань, а й зміст останніх. Одне з питань, яке актуалізує Дюркгейм, – це питання про універсально зафіксоване і визнане поняття душі в різних релігіях[4].

Головна теза "Елементарних форм релігійного життя" полягає в тому, що релігійні відчуття неявно відображають ту повагу, яку індивід відчуває до суспільства. У цьому твердженні часто бачать субстантивізацію суспільства і бажання зробити це суспільство предметом священного, що деколи приводить до спотворення ідеї Дюркгейма. Це, на думку Будона, відбулося в книзі Р. Арона "Етапи розвитку соціологічної думки".

Для того, «щоб існувати, – писав – Дюркгейм, суспільство потребує не тільки знаходитись у достатньому моральному конформізмі ... "[2]. Проте наступна цитата ставить все на свої місце: "колективні уявлення стають основою взаємодії, що відбувається не тільки в просторі, але й в часі; для їх появи безліч індивідів співставляли, змішували і комбінували свої ідеї та почуття; багато поколінь назбирали в них свій досвід і знання "[4].

Дюркгейм виходив з того, що релігія поширена в усіх відомих нам суспільствах і є універсальним соціальним феноменом. Вона виконує важливу соціальну функцію – є механізмом суспільної єдності. Це можна у певній мірі підтвердити тим, як проявляється функціональність.

Відомий соціолог релігії М.Параццевін, наприклад, виокремлює такі суспільні функції релігії:

- інтегративна (здатність релігії бути засобом об'єднання, згуртування мас, індивідів та інститутів);
- світоглядна (визначення ціннісної орієнтації людини, її місця і ролі в світі, визначення певного світорозуміння, світовідчуття, світоставлення);
- компенсаторна (пом'якшення або повне зняття почуттів безсилля, залежності і обмеженості людського існування);
- комунікативна (забезпечення різноманітних зв'язків між віруючими, прояв в якості засобу їхнього спілкування в межах релігійної і нерелігійної діяльності);
- регулятивна (здійснення певного управління діяльністю, поведінкою віруючих, впорядкування відносин між ними);
- культуро-трансляюча (здійснення передачі певної частини накопиченої культурної спадщини, забезпечення неперервності розвитку даного народу);
- легітимізуюча (обґрунтування, освячення і узаконення певного суспільного ладу і інституцій, певних форм відносин, норм поведінки в даному суспільстві)" [3, с.15–16].

Як бачимо, Дюркгейм вірно визначив інтегративну роль релігії, яка через систему цінностей об'єднує людей в єдину соціальну спільноту.

Згадані вище функції релігії в соціумі дають змогу розглядати будь-який соціальний об'єкт як субстанційно-системне утворення, як самодетерміновану соціальну систему [5]. Це принципи суперечливості, іманентності, спонтанності, суверенності, активності, тобто такі, що забезпечують здійснення саморуху об'єкта. Отже, ми вважаємо, що будь-яка за формою жива матерія (біологічна чи соціальна) прагне до самозбереження, тобто збереження своєї цілісності, автентичності, свого фізичного

простору, тим самим створюючи основу для свого виживання і, водночас, до постійного пристосування відносно змін у навколишньому середовищі, тобто вона повинна адаптуватись до дії низки чинників – як зовнішнього, так і внутрішнього походження – через застосування інтеграційних механізмів [1].

З цієї точки зору, як оптимальним критерієм оцінювання міри пристосовуваності соціального явища до зовнішніх (з боку навколишнього соціального середовища) чи внутрішніх (з боку складових самого соціального об'єкта) "викликів", скористаємося критерієм ефективності, запропонованим одним з авторів даного допису у згаданій вище публікації [див. 5]. Загальновідомо, що показник ефективності характеризує результативність людської діяльності, в тому числі соціальної, та орієнтує соціальний суб'єкт на мінімізацію витрачених ресурсів при досягненні мети.

Розглядаючи соціальну матерію, що представлена в різноманітних формах соціального життя (релігія, право, культура, економіка тощо), можна констатувати, що життя соціуму неможливе без соціальних змін. Соціальні зміни, супроводжувані диференціацією, ускладненням соціальних відносин, водночас мають із системних міркувань урівноважуватись протилежно спрямованою тенденцією до інтеграції, об'єднання різних складових соціуму для збереження його цілісності. На субстанційному та процесуальному як двох протилежних за змістом і векторністю площинах соціального світу зосереджували увагу класики соціології – Г.Спенсер, М.Вебер, Е.Дюркгейм, П.Сорокін, Т.Парсонс та ін. [1, с.115].

Отже, релігія, на думку Е.Дюркгейма, у суспільстві здійснює важливу роль. А саме, вона створює та підтримує рівновагу у соціальній спільноті. Релігія постає як форма усвідомлення і створення соціальної єдності, важливим чинником якої є релігійні обряди. Разом з тим, релігія формує ідеали, які стимулюють суспільний розвиток. Релігії – це цілісна система вірувань і дій, що належать до священних, тобто відокремлених, заборонених речей; вірування та дії, що об'єднують в одну моральну громаду – церкву всіх, хто їх наслідує [2].

Для Дюркгейма релігійними є всі колективні, суспільні уявлення і вірування, якщо вони мають обов'язковий для всіх членів суспільства характер і підкоряють собі діяльність індивіда.

Література

1. Горобець О., Яковенко Ю. Релігія як соціальна технологія консолідації соціуму // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2003. – №3.
2. Дюркгейм Е. Первісні форми релігійного життя / Пер. з фран. Г.Філіпчук та З.Борисюк. – К., 2000.
3. Паращевін М.Л. Інтегративна функція релігії як соціального інституту в суспільстві: історико-соціологічний аналіз: Дис.... канд. соц. наук. – К., 2001.
4. Трофимов С.В. Два новых подхода к учению Э.Дюркгейма о религии // Вест. Моск. ун-та. Сер. 18. Социология и политология. – 2002. – №3.
5. Яковенко Ю. Ефективність як провідна категорія щодо вивчення адаптаційних процесів в соціосинергетичному контексті // Інформсинергетичні технології адаптаційних процесів життєдіяльності на початку III тисячоліття (збірник наукових праць). – К.; Кривий Ріг, 2001.

Summary

Jevgen Buha

Religion as a factor of social stability and equilibrium (by E. Durkheim)

In this article the author reveals the role of religion in the structure of society life, its specific form of existence in the social area.